

De adhortatione rei militaris
romaneque virtutis Ca. XXIX

Nec fidei et deuotionis i
tuitu impator inuicte &
vniuersis auctoritatibus
qui rei militaris disciplinā sūa
mandauerūt in hūc libellū enu
cleare congeſſi vt in delectu at
q; exercitacione tyronū si quis
diligens velit exiſtere ad antiq
virtutis imitacionē facile corro
bare poſſit exercitiū. Neq; eū d
generauit i omib; martis colore
nec effecte ſūt terre que lacede
mones. que athemiēſes. q; mar
ſos. q; ſāmites. q; pelignos que
ipſos p genuere romanos. nōne
ep̄ri armis aliqui plurimū va
luerūt. Nōne macedones ac tel
ſali ſupatis p̄his vſq; ad indiā
bellando penetrauerūt. Tacos aut
ac in celſos et cracēs intm bellico
ſos ſemp fuiſſe manifeſtū ē. vt
martē fabuloſe apud eos natū
eſſe p̄hemēt longū eſſi ſi vniuer
ſarū p̄uinciarū vires numeratē
cōtendere cū om̄s in romani im
perij ditione cōſiſtant. ſed lon
ge ſeueritas pacis hoies p̄ti ad
ciuilia trāſdūpit officia ita cura
exercitij militaris p̄mo negligē
tius agi poſtea diſſimulari. ad
poſtremū oī in obliuionē p̄duc
ta cognoscit. Ne aliq; hoc ſupe
riori etate accidiſſe miret. cū p̄
p̄mū puniē bellū p̄. et q̄t exaur
it annoꝝ pax ita romanos il
los vbiq; victoēs ocio & armo

tum diſſuetudine eneruauerit
vt ſecūdo punito bello hamibali
pares eſſe nō poſſent. tot vbiq;
cōſulib; tot du cib; tot exerciti
bus amiſſis. tūc demū ad victo
riam puenērūt cū vſum exerci
ciumq; militare cōdiſcere poſue
runt. Semp ergo legēdi et ex
ercendi ſunt iuniores. vtilius e
nim cōſtat armis erudire ſuos
q̄ alienos mercede cōducere

Explicit liber primus

Incipiunt capitula libri ſe
cundi

In quot geneta diuidat res
militaris Quid inter legiones
et auxilia iſterſit Que cauſa ex
hauriti fecerit legioēs Quot
nas legioēs antiq ad bellū dux
erunt Quēadmodū legio cōſti
tuatur Quot cohortes in vna
ſint legione Nomina et grad⁹
principum legionis De officio
prefecti caſtrorum De officio tri
buni militum De cēturijs atq;
vexillis Quemadmodum legi
nis acies inſtruantur Quemad
modum triarij vel centuriones
armentur Commiſſa pugna q̄
uem armaturam ſtare pro mu
ro Nomina militum et grad⁹
in ſcutis eorum aduerſis ſcribē
da Præter corporis robur no
tandi vel computandi artem in
tyronibus eligendam Dona
tiui p̄tē dimidia; debent apud
ſigna milites ſeq̄ſtare ſuanbā

In legione ita fieri p̄mocio-
nes vt p̄ om̄es cohoetes transe-
ant qui promouentur. Quid
inter tybicides et cornidnes et
clasticum interit. De exerci-
tatione militum. Ex^m exhor-
tationum exercitij militaris de
alijs artibus tracta. De exer-
citacione militum exemplar ad
exhortacionē exercitij milita-
ris de alijs artibus tractum.

Enumeratio feramentorum
vel machinarū legiones.

Incipit prohemium libri se-
cundi. Rubrica.

Instituta maioris p-
tis armature plenī
sine clemenciā vel
tram pitissime neq;
retinere continuū declarā vic-
torijs ac triumphis. Siquidē
indubitata approbatō artis ē
rerum semp̄ effectus. Verū tan-
quillitas tua impator mūcte
artis aliorū consilio q̄ mēs po-
te at terrena cōape ex libis an-
tiqua desiderat cum ipam anti-
quitatem factis recentibus at-
cedat. Igitur cū hec lris bre-
uiter comprehendere maiestati
vestre non tam discendi q̄ cog-
noscendi p̄cip̄ certauit sepi-
deuodo cum pudore. Quid em̄
audacius q̄ dño ac p̄cipi ge-
neris humani dñatori om̄ gen-
cium barbaroz aliq̄ de vsu et
doctrina disciplina ve in sinuā
belloz nisi forte iussisset fieri q̄

ip̄ gessisset et rursū tantū impa-
toris si obedire mādatis plenū
sacrilegij atq; piculi videbatur
Hic itaq; modo in parēdo au-
dap factus sum dum metuo vi-
deri audacior si negassem ad
quam temeritatē precedēs me
indulgentie vestre perennitas
animauit. Nam libellū de dele-
ctu atq; exercitacione tironum
budū tanq̄ famul? obtuli non
tamen culpā? abcessi nec for-
mido iussus aggredi opus q̄
spontaneum cessit impune.

In quot genera diuidatur ars
militaris. Capitulum I.

Res igitur militaris si-
cut latinorū egregius
auctor carminis sui te-
stat in exordio acimis cōstat et
vicibus. Hec in tres diuiditur
partes equites pedites classes.
Equitū alas dicunt ab eo q̄ ad
similitudine nalarū ab vtraq;
parte protegat acies qui nunc
verillatores vocant a velo q̄ ve-
lis id est famulis vñt. Est ali-
ud gen? equitū qui legionarij
vocant propterea q̄ conneri sūt
legioni ad quorū exemplū octe-
ati sunt equites cōstituti. Clas-
sis autem duo sunt genera vñū
liburnarū alterū lisuriarū equi-
tibus campi classibus maria
vel flumina peditibus colles ve-
bes plana et abrupta seruantur.
Ex quo intelligitur ma gis rei
publice necessarios pedites qui

possunt ubiq; pdesse et maior
numerus q̄ militū sumptu et ex
pensa minore nutrit. Exercitus
ex re ip̄a atq; operi exercitij no
men accepit. vt ei nūq̄ liceret
obliuisci q̄ vocabatur. Verū ip̄i
si pedites i duas diuisi sūt par
tes. hoc ē in legiones et in aux
ilia. Auxilia a socijs vel a federa
tis gentib; mittebant. Roma
na autē virtus p̄cipua in legio
num ordinacōne p̄pollet. Legio
autē ab eligēdo appellata ē. q̄ d
vocabulū eoꝝ desiderat fide atq;
diligenciā quib; milites p̄ban
tur. In auxilijs mior in legioni
bus longe. amplius consueuit
numerus militum ascribi.

Quid inter legiones et auxi
lia interfit. Capitulum II

DEniq; actioēs greci dar
dani salantes habuerūt
vt in vna salāze arma
torum octo milia cēserēt. val
li atq; cēstiteri. Pluresq; bar
barice nacōnes ceteruis vteban
tur in prelijs in quib; sena mi
lia erant armatoꝝ. Romani legi
ones hnt in quibus singulis se
na milia interdū amplius mill
tari consueuerūt. Quid autē int̄
legiones et auxilia interesse vi
deatur exp̄diā. Auxiliares con
duantur ad preliū ex diuersis
locis ex diuersis numeris vniē
tis. nec disciplina int̄ se nec no
ticia nec affectione cōsentiunt
alia instituta. alijs ē inter eos

usus armorū. nō ē em̄ tardi
us ad victoriā peruenire q̄ dis
crepant anteq̄ dimicēt. Deni
q; cū in exp̄ditionib; plurimū
p̄sit omnes milites vnius p̄e
cepti significacōne conuerſi nō
possunt p̄ter iussa complete qui
aut pariter nō fuerunt. cū hec
ip̄a si solempnib; et diuersis ex
ercitijs q̄ttidie roborent nō me
diocriter iuuāt. nam legionib;
semper auxilia tamq̄ leuis ar
mata in acie iungebant. vt i
ipsis preliandi magis ā minici
lum esset q̄ p̄cipale subsidium.
Legio autē p̄p̄ijs cohortib; ple
na cum grauē armaturam hoc ē
feramentarios sagittarios ba
listarios. et cum proprios et si
bi impositos equites legionari
os h̄is dem material teneat. cū
vno animo pariterq; cōsensu cas
tra muniat. aciem instruat pre
lium gerat ex omni parte perfec
ta. nullo extrinsecus indigēs ad
iumento. q̄ntalibet hostiū mul
titudinem superare cōsueuit. Vo
cumentum est magnitudo roma
na que semper cum legionib; di
micans tantum hostium vicit.
quantum vel ipsa voluit vel na
tura permisit. Que causa ex
hauriri fecit legiones

Capitulum III

Legionum nomen in ex
ercitu p̄manet hodie q̄
q; sed per negligenciā
superiorū t̄pm robur infractū ē

nam cum virtutis premia occu-
paret ambicio et per gratiam per-
mouerentur milites qui primo
ueri consueuerant per laborem deum
contumacibus completis stipendiis
per testimoniales ex more
dimissis non sunt alij substituti
preterea necesse est morbo aliqua-
tos debilitari atque de multis a-
liquantos deferere vel diuersis
causibus interire nisi annis sin-
gulis immo singulis pene men-
sibus idest recedendum iunio-
rum locum succedat quous copio-
sus exhauritur exercitus. Est
et alia causa cui attenuate sunt
legiones magnus in eis labor et
grauiora in eis arma plura mi-
ta ferio disciplina quod vitan-
tes plerique in auxilijs festinant
militie sacra prece ubi et minor
sudor et maiora sunt premia. Ca-
tho ille maior cum et armis in-
uictus esset et consul exercitus
sepe dixisse plerique se rei publice co-
didit profuturum si disciplinam mi-
litarem conferret in laus nam vni-
etatis sunt que fortiter sunt que
vero pro utilitate reipublice se-
buntur eterna sunt. Idem fe-
cerunt alij quam plures sed precipue
fretinus diuo adriano ab eius
modi comprobatus industria ho-
rum instituta precepta in quantum va-
leo strictim fideliterque seruabo ex-
pensas faciat et negligentem efficit
ordinatus non solum presentibus sed
etiam futuris scolis proficit si pro

uisione maiestatis tue impator
auguste et fortissima dispo-
petur armorum et emendetur dis-
simulatio precedentium.

Quotenas legiones antiqui
ad bellum duxerunt

Capitulum quartum

In omnibus auctoribus
inueniuntur singulos con-
sules aduersus hostes
copiosissimos non amplius quam
binas duxisse legiones addi-
tis auxilijs sociorum tanta in illis
erat exercitatio tanta fiducia ut
cuiusvis bello due legiones cre-
derentur posse sufficere. Quapro-
pter ordinationem legis antique
hanc normam militaris iuris expo-
nam que descriptio si obscurior a
impolitis videbitur non mihi sed
difficultati ipsius rei conuenit
imputari. Attento itaque animo
sepius relegenda sunt ut memo-
ria intelligencia que valeant ap-
prehendi. Necesse est enim inui-
ctam esse rempublicam cuius
impator militari arte precepta
quanta voluerit faciat exercitum
bellicosum.

Quemadmodum
legio constituatur Ca. V

Oligenter igitur lectis iu-
nioribus animis corpo-
ribus prestantibus ad-
tis etiam exercitijs quotidianis
quatuor vel amplius mensium
iussu auspicijs que iunctissimi pre-
cipis legio formatur nam virtutis
in cunctis punctis milites scripti

cum matreulis inseruntur iura
 re solent et ideo milicia sacra di
 cunt. Jurant autem p deū et cul
 tum et spiritū sanctū. et per ma
 iestatem impatoris. que scdm deū
 generi humano diligēda est et
 colenda. nā impatori cū augus
 ti nomen accepit. tamq̃ p̃nti
 et copali deo fidel est prestāda
 deuocio. impendendus pūgil fa
 mulatus. deo autē priuatus vel
 militans seruit cū fideliter dili
 git. qui deo regnat auctor. Ju
 rant aut milites omnia strenue
 se facturos que p̃cepit impa
 tor nūq̃ d̃serturus miliciā. nec
 morte recusaturos pro romana
 republica

**Quot cohortes in vna sunt le
 gione Capitulum. VI**

Sciendū est autē in vna
 legione decem cohortes
 esse debere. sed prima co
 hores reliquas et numero militū
 et dignitate prece dit nā genere
 et institutione līcū viros elec
 tissimos querit hec em̃ suscipit
 aquilā quod p̃cipuū signū in
 romano est exercitu semp et to
 tius legionis insigne. hic yma
 gines impatorū est diuina et p̃
 senā signa venēant. habet pe
 dices mille centū q̃nq; equites
 loriatos centū xxxij et appellat
 cohortes miliaria et hec caput ē
 legionis. ab hac cū pugnandū
 p̃ma est acies incipit ordinari.
 Secunda cohortes habet pedices

quingentos lv. equites lxx. et
 appellat cohortes quinquagena
 ria. Tercia cohortes similis ha
 bet quingentos lv pedices equi
 tes lxxij. sed i hac cohorte terci
 a validiores probati mores ē q̃
 i media acie consistāt. Cohors
 quarta habet pedices d. lv. eq̃
 tes lxxvi. Cohors quinta habet
 pedices d. lv. equites lxxvi. sed
 et ista strennuos de h̃deat mili
 tes. quā sicut prima in dextro
 ita q̃nta in sinistro ponitur cor
 nu hec q̃nq; cohortes in acie or
 dinantur. Sexta cohortes habet
 pedices d. lv. equites lxxvi. in p̃
 ma quorū enucleati ascribēdi
 sunt iuniores. quā in secunda
 acie post aquilam et ymagines
 cohortes sexta consistit. Cohors
 septima habet pedices d. lxx. equi
 tes lxxvi. Cohors octaua habet
 pedices d. lxx. equites lxxvi. i p̃a ai
 mosos de h̃deat viros. q̃ in secū
 da acie consistit in medio. Co
 hores nona habet pedices d. lv.
 equites lxxvi. Cohors decima
 habet pedices d. lv. equites lxxvi
 et ipsa bonos cōsuevit habere bel
 latores quā in secunda acie si
 nistru in possidet cornu. Hīs
 decem cohortibus legio plena fū
 datur. que habet pedices sex mi
 lia Centum equites d. cc. quas
 draginta. minor itaq; numerus
 armatorum in vna legione es
 se non debet. Maior autem in
 tardum esse consuevit numerus

sed nō tm̄ vnā cohōtem sed
etiā alias miliarias iussa sūt
p̄dpe

De noibz et gradibus principiorum legionis

Capitulum VII

Antiqua ordinacione legionis exposita principium militum ut p̄
o verbo v̄tat principū nomina
ac dignitates scdm̄ p̄ntes ma
tricialas indicabo. **Tribunus**
maior p̄ eplam̄ sacram impato
ris indicio destināt. **Minor** tri
bunus p̄uenit ex labore. **Tri**
bunus autē vocatur ex tribu
q̄ ex militibus quos ex tribu
primus romulus legit. **Ordina**
rii dicuntur qui in p̄lio p̄mi
sunt et quia ordines ducunt.

Augustales appellantur qui
ab augusto ordinariis iuncti sūt.

Flauiales idē tāq̄ scdi augus
tales a diuo respasiano sunt le
giombz additi.

Aquiliferi
qui aquilā portant.

Imagina
rii q̄ ip̄atoris ymagines portant.

Optiones ab optando appel
lati q̄ antecedentibz egritudine
p̄peditis h̄i tāq̄ adoptati eorū
atq̄ vicarij solent vniūsa curare.

Signiferi quia signa portant
quos nunc drachonarios vocāt.

Tesserarij qui tesseras p̄ cōtu
bna portant tessera autē dicitur

preceptum ducis q̄ vel ad opus
vel ad bellum mouet exercitus.

Campigni hoc est at̄signarij
ideo sic vocati q̄ cor opa atq̄

v̄tute gēs crescit i cāpo. **Metato**
res q̄ p̄cedētes locū eligūt castra.

Beneficarij ab eo appellati q̄
promouent beneficio tribuno
rum.

Librarij ab eo q̄ i libros
referunt rationes ad milites p̄
tinentes.

Tibicines cornicines
buccinatores qui tubis cre
cōnu vel buccina committere

preliū solent. **Armature** dupla
res quia binas consecūt anno
nas.

Simplares q̄ singulas
Mensores quia in castris ad po
disimū metiuntur loca in quibz

militēs tentoria figāt vel i ciui
tate hospicia prestāt.

Torqua
ti duplares torquati simplares
torques aureus solid⁹ virtutis

premiū fuit quē qui meruisset
preter laudem interdū duplas

consequēbatur annonas du
plares duas simplares vnā se
mis sequebantur ānonas.

Candi
dati duplares candidati sim
plares h̄i sunt milites p̄cipa
les qui priuilegijs muniūt reli

qui munifices appellantur quia
munera facere coguntur.

Nomina eorū qui antiquos
ordines duxerūt.

Ca VIII

Etus tamen cōsuetudo
tenuit ut ex principē le
gionis promoueretur

centurio p̄mipili qui non solū a
quile p̄erat verumetiam qua
tuor centurias hoc est quadrin
gentos milites in p̄ma acie ge
bernabāt h̄i tanq̄ caput totius.

legionis conſequabatur como
da et munera. **I**tem primus
aſtutus duas centurias id eſt
ducentos homines ducebat in
acie ſcōs quē uūc ducenarius
uocant primus p̄ceps ſcōe co
hortis centuriam ſemis hoc eſt
cl. homines gubernabat ad
quem in legione ap̄e oīa que
ordinanda ſunt pertinet. **I**tem
ſecundus aſtutus centuriam ſe
mis id eſt cl. homines gubernā
bat ſic nouem centurie quatu
or centuriōibz regebant quibz
magne utilitates et magnus
honor a veteribz conſtituitur ut
ceteri milites ex tota legione o
mni labore et deuotione conten
derent ad tanta premia pueni
re. Etant etiam cēturiones qui
ſingulas centurias curabant q̄
nunc centurij nominantur. eſt
decim deſis milibus p̄poſiti q̄
nunc caput cōtubetij uocantur.
Scōda p̄s habebat cēturiones
quiqz ſiſiter tēcia q̄tra vſqz ad
decimā cohortē in tota at legiōe
erāt cēturiōes cly. **De officio
p̄fecti legiōis. Cap. IX^m.**

Ed legati imp̄atoris ex
cōſulibz ad exercitū mit
tebantur quibz legiōes
et auxilia p̄m̄ obtempabāt
in ordinatione pacis vſ neceſſita
te belloz. **I**n q̄rū locū nunc illu
ſtres viros cōſtat ingrōs mili
tū ſubſtitutos i quibz nō t̄m bi
ne legiōes ſetia plures nūi gu

bernant. **p̄p̄** at iudex eāt p̄fe
ct? legiōis h̄is cōtinue p̄m̄ or
dimis diḡtate q̄ abſente leḡto
tq̄ vicari? ipi? p̄tate maximā
obſtebat. **T**ribūi vſ cēturiones
ceteri qz militais p̄cepta ſerua
bant vigiliari ſiue p̄fectionis
teſſeā ab eodē petebat ſi miles
cōmē aliqd cōmiſi h̄ auctoritate
p̄f̄a legiōis a cōbuno deputa
bat ad p̄nā arma oīm militū
item eq̄ veſtes annona ad curā
ipi? p̄tēbāt diſcipline ſeueitas
exci? ſi ſolū peditū h̄ etiā eq̄tū
legiōnarioz p̄cepto ipi? cotidie
curabāt ip̄e cōm̄ aſtutos diligēs
ſolbz? legiō; ſi credita aſſiduū
opibz ad oēz deuotōz; afforma
bat iduſtriā ſciēs ad p̄f̄a lau
de ſubitoz redūdāe p̄tutē. **De
officiō p̄f̄a caſtorum.**

Capitulum. X.

Etat etiam caſtroz p̄e
f̄cūs licet i ſerice diḡ
mitate occupatus tamē
nō mediocribz cauſis ad quē
caſtorum poſicio valli et foſſe
eſtimacō p̄tēbāt tabernacula
vel caſe militū cū ip̄e dimētis oī
bus nutu ip̄ius curabātur. **P**re
terea egri cōtubnales et medici
a q̄bz curabātur exp̄ſe etiā ad
ei? iduſtriā p̄tēbāt vehicula
ſaginatij nec nō et feramēta q̄
bus maturies ſecāt vſ cedif q̄
bus appiūſe foſſe cōtēp̄it val
lū aque duct? **I**tem ligna vel
ſtammā arietes onager baliste

cetera q; genera tormentorū ne
desse aliqui prociabat. Is
post longā pbatam miliciā
probatissimus omniū legebat
ut recte doceret alios quod ipse
cū laude fecisset ā exercuisset

De officio prefectorum fabrorum

Capitulum duodecimum

Alet preterea legio fa
bros tignarios. Stru
ctores carpentarios fe
rarios pistoros ceteros q; artifi
ces ad hīnorū officia fabricā
da machinas tūres ligneas ce
tera q; quib; expugnant adū
satorū ciuitates vel defendunt
ppe preparamos q; arma vehicu
la cetera q; tormentorū vel noua
faciunt vel quassata reparant
Habet etiam fabricarias scuta
rias locarias arcuarias in q;bo
lagitte vel missilia cassides oīm
q; armorū genera formabant
hoc enim erat cūra precipua ut
quāquid exercitui necessariū
videbat nūq; desset in castris
vsq; adeo ut etiā amicularios
haberent q; ad modū bellorum
ducto sub teris amiculo muros
q; intra fundamenta per fossas
improvisi emergeret ad vrbes
hostiū rapiēdas horū iudex p
prius erat prefectorum fabrorum

De officio prefectorum militum

Capitulum XII

Decem cohortes habere
diximus legionem sed
prima erat militaria in

qua sensu genere licetis forma
pūte pollētes milites mittebā
ē huic tribun? perat amor scia
pūte corporis honestate pūpu?
relique cohortes prout pūcipi
placuisse a tribunis vel a pūposi
tis regebantur tanta aut ex ec
cendi seruabatur i milites cura
ut non solum tribuni vel pūpositi
cōubernales sibi cēditores sub
oculis suis iubent cotidie medi
ditari sed etiā ipsi armorū arte
pūcā ceteros ad meditacōez pū
o cohortarentur exemplo tribu
ni autē sollicitudo tribuni lauda
tur idustria cum miles veste ni
tidus armis bene munitus ac
fulgens exercitū iussu et disci
plina eruditus incedit

**De centurijs atq; vexillis pe
dium** **Ca^m** **XIII**

Primū signum legio
nis est aquila quam a
quili fer portat Dracho
nes etiam p singulas cohortes
a drachonarijs feruntur ad pū
lium sed antiqui qui sciebant
in acie commisso bello celeriter
ordines aciesq; turbati atq; con
fundi ne hoc possit accidere co
hortes in cēturias diuiserūt et
singulis centurijs singula vex
illa constituerunt ita ut ex qua
cohorte vel quota esset centuria
in illo vexillo lris esset ascriptū
tum quod intuentes vel legētes
milites in quanto vis tumultu
a contubernalijs suis aberrare

non possint. Centuriones insu-
per qui nunc centenarii vocantur
nimium bellicosos loratos tñl
uerfis cassidū cristis vt facili⁹
nosceret singulas cēturias gub-
nare iusserūt qñ null⁹ erro-
re pisset cū cūcti milites seq̃entē
nō solū vexillū suū se xtiā cētū-
onē q̃ signū habebat ī galea suā
sus ipse centurie ī cōubernā di-
uise sunt vt decē militib⁹ sub
vno papillione degentib⁹ vn⁹
q̃ p̃ess et decan⁹ qui caput cō-
tubernij nominat cōtuberniū
autē manipulus vocabat ab eo
q̃ cōiunctis manibus pariter
biniabant. De turmis equitū
legionariorū quēadmodū inter
pedites cēturia vel manip⁹ ap-
pellat ita inter equites turma di-
citur et habet vna turma eq̃tes
triginta duos huic q̃ p̃esse cētū-
rio nominat centū enī decē pedi-
tes ab vno cēturiōe gubernan-
tur sub vno vexillo. Si ite-
ritat⁹ eques ab vno centurio-
ne sub vno vexillo reguntur. p̃-
terea sicut centurio eligendus
est magnis virib⁹ pro xere sta-
ture qui hastas et missilia peri-
te iaculetur et fortiter qui dimi-
care gladio et scutum tota do-
ctissime nouerit qui omnem ar-
te didicerit armature vigilans
sobri⁹ agilis magis ad faciendū
da ea que ei impanē q̃ ab lo-
quēdū pat⁹ cōubernales suos
ad doctrinā tēcat ad amorē ex-

ercitiū cogat vt bñ vestiti calci-
ati q̃ sit vt arma omnīū defici-
cēt ac splendeāt. Si ite-
bus est decurio qui turme eq̃tū
p̃ponatur in primis habilis cor-
pe vt loratus et armis circū-
datus omib⁹ cum summa ad-
miracione possit equū ascendere
eq̃tare fortissime cōto scienter
vt sagittas doctissime mittere
turmales suos. i. sub cura sua
positos eq̃tes erudire ad omia
que cōstetis pugna deposcit eos
et cōgere loratas suas vel catha-
fractas cōtos frequenter tergē
et cassides curare plurimū enim
h⁹ xoris hostib⁹ armorū splē-
dor importat qui credat milite-
bellicosū cū dissimulatione scu-
ti ac rubigine arma fedantur
non solum enim equites sed e-
ciam ipsos equos assiduo labo-
re cōuenit edomari. Itaq̃ ab de-
curione et sanitatis et exercita-
cionis tam hominū q̃ equorū
p̃tinet cura. Quemadmo-
dum legionū acies instruatur.

Capitulum 2. **XXII**
Vnc qualiter instruē-
da sit acies si pug̃ im-
mineat declaretur vni-
us legionis exemplo q̃ si vs⁹
exigit p̃ sit trāsfere ad plure
equites locatur ī cornib⁹ acies
pedum a prima cohorte incipit
ordinari in cornu dextro. hinc
cohors secunda coniunguntur terci-
a cohors in media collo. ac acie

huic adnectitur quarta quinta
ta vero cohors sinistrum susci
pit cornu h ante signa et circa
hign nec h ecia pma acie dimica
tes principes vocabantur hoc est
ordinarij ceteri q; principales
Hec erat gravis armatura quia
habebant cassides cathafractas
ocreas scuta gladios maiores
quos spatias vocant et alios mi
nores qs semispatias noiant
plumbatas quinas positas in
scutis quas primo impetu iaci
unt Item bina missilia vnum
maius ferro triangulo vncia
ru nouem hastili pedum quinq;
semis quod pilum vocant nunc
spiculum dicitur ad cuius iocum ex
ercitabantur precipue milites qd
arte et virtute directum est scu
tatos pedites et loricatoros equi
tes sepe transuerberat aliud mi
nus ferro vnciaru quinq; hasti
li pedum trium semis quod tunc
verticulum nunc verietu dicitur
primo acie principum scda
altatoru armis talibus doctis
instructa Post hos erant fete
tarij et levis armatura quos
nunc exultatores et armatura
dicimus scutati qui plumbatis
gladijs et missilibus accincti fi
ant nunc proprie omnes mili
tes videntur armati erant It
sagittarij cum cassidibus cata
fractis et gladijs sagittis et ac
ubus erat funditores qui ad
fundas vel fundibalos lapides

iaciebant Erant triangularij q
manubalistas arcubalistas di
rigebat sagittas Scda acies si
militer armabat in q consistetes
milites vocabantur hastati sed in
secunda acie dextro cornu co
horts sepe ponebatur cui iunge
batur septima octava cohorts
media aciem tenebat nona con
mitante decima cohorts in scda
acie semper sinistrum obtin; cor
nu. Quemadmodum triarij
vel centuriones armentur

Ca^m

XV

Post omnes autem acies
triarij cum scutis catha
fractis et galeis ocrea
tis cum gladijs semispatis plu
batis binis missilibus locaba
tur qui genu flexo obfidebant
ut si prima acies vincetur ab
hijs quasi de integro repata pug
na possit repari victoria Omnes
autem signati vel signiferi quibus
pedites loricas minores accipi
ebant et galeas ad terrorem hos
tiun vicinijs pellibus tactas Cen
turiones vero habebant catha
fractas et scuta et galeas ferre
as sed transuersis et argenteis
cristis ut celerius cognosceret
a suis Commissa pugna g
uem armatura stare p muro

Ca^m

XVI

Ilud autem sciendum est
et modis omnibus reti
nendy comisso plio pri
ma acies stabat immota

etiarij quoq; refidebāt. ferre-
tarij autē armatiū sculptatores
sagittarij fūdiores id est leuīs
armatura adūsarios prouocabāt
an̄ a cū pcedentes si hostes si-
gare poterāt sequebantur. Si
eorū virtutē ac multitudinē pmo-
bantur reuertebāt ad suos et
post eos stabāt. Excipiebat au-
tē preliū grauis armaturā et tā-
quā murus ut ita dicā ferreus
stabat et nō solū missilib; sed et
am gladijs dimicabant. Et si
hostes fugass; nō sequebat; gra-
uis armatura ne acie suā ordinē
q; turbaret et ad displos reuer-
tes hostes impositos opprime-
rēt s; leuīs armatura cū fundito-
rib; sagittarijs et equitib; fu-
giētes sequebat; inimicos hac
disposicione atq; cautela sine pi-
culo legio vicebat aut sepa-
ta seruabat incolumis q; legio-
nis ius est facile nec fugere nec
sequi.

Nota militū
et stigmata in scutis eorū aduē-
tis scribenda. Ca^m. XVII

Ed ne milites in tumultu
prelij a suis contubē-
nialib; aberraret diuē-
sis cohortib; in scutis signa pi-
gebāt ut ipi nomināt dignata
sicut etiam nūc moris est fieri.
Preterea in aduerso scuto vni-
us q; militis lēis erat nomē
ascriptū addito ex qua cohorte
esset q; v cēturia. Ex his igitur
apparet legionē bñ constitutā q̄l

invictissimā ciuitatē q̄ oīa plio
necēia seā ubiq; portaret nec
metueret repētīnū hostiū supue-
tū que etiā in medijs campis
fossa se vallo q; muniret que
oīe gen⁹ militū continet et ac-
moz. **S**i qua igit pugna pu-
blica supat barbaros cupit vt
dimitatis cultu dispōe imperato-
ris multū reparet ex tyroni-
bus legionib; vti omib; pē-
tat. Iux autē breue spaciū tē-
poris iuniores diligēt electi et
exercitati cotidie nō solū mane
s; etiā post meridiē omī armo-
rum disciplina vel arte bellādi
veteres illos milites qui ceterū
tāz integrū subegerūt facile coe-
quabūt. **N**ec facile moueat
q̄ olim est consuetudo mutata
s; nouit s; hui⁹ felicitatis est
phēntas tua vt salute reipu-
blice noua excogitet et antiquā
restituat omne opus difficile vi-
detur anq̄ tempus. **C**eterū
si exercitati et prudētes viri de-
lectū pponant celeriter manus
bellis apta poterit aggregari et
diligēter institui. Quoduis ei
efficiat solertia si cōpetēs non
denegēt expēse. **P**ret robur
corpis notādi vlt cōputādi atē i
tyroib; eligēdā. Ca^m. XVIII

Ed i hīs legioib; plēs seo-
le sūt q̄ tratos milites q̄rūt
ab hīs q̄ tyrones pbāt i omib;
q̄bē statuē magnitudinēz corporis ro-
bur alacritatē oī quēit explorā

sed in quibusdam notari per
cia calculandi computabi q; e
ilgic totius enim legionis raco
sive obsequioru siue militariu
numeru siue quotidie ascribit
actis his maiore pprie dilige
tia q; res anonaria vel ciuil po
liticis anotaat quotidianas eti
am in pace vigilias Item exat
bitu siue angarias de omnibus
centurijs et contubernijs vicif
sim milites faciunt ut ne quis
contra iusticiam pregrauet aut
aliqui presteat immunitas no
mina eoru q; vices suas fecerut
breuibus inseruntur quando qs
commeatum acceperit vel quot
dieru annotat in breuibus tuc
em difficile commeatus daba
tur n causis iustissimis appba
tis nec aliquib; milites insti
ti deputabant obsequijs nec p
uata eis negocia madabantur
Siquidem incongruum videret
tur imparitoris militem qui va
ste et annona publica pasceba
tur vtilitatib; vacare priuatis
ad obsequia tamen iudicu vel
tribunoru necno etiam princi
palu dputabant milites q; erat
accen h e postea additi q; fuisse
legio completa quos nuc numera
rios vocant fasciulariam tamen
id est lignum aqua fenū stram
etiam legitimi milites in castra
portabant quoduis enim effi
cit solercia Munifices enim ab
eo appellat q; b munera faciunt

Donatui ptem dimidia de
bent apud signa milites seques
trate seruandum

Capitulum .

XX

Ilud vero ab antiquis
diuinitus institutu est
vt ex donatio qd mili
tes consequuntur dimidia pars
sequestraretur apud signa et ibi
dem iphis militibus seruaretur
ne p luxu aut inaniu rerum co
pacionem si ab ipis militibus
seruaretur contubernalibus pos
sit assumi pleriq; em homines
et pauperes precipue tm ero //
gant quantu habere potuerunt
Sed posicio ista paucie pmu
iphis contubernalib; docetur ad
comoda nam cum publica sus
tententur annona ex omnib;
donatis augetur eoru pro me
dietate castrense peculiu Miles
deinde qui scit sumptus suos a
pub signa positos deserendo mil
cogitat magis diligit signa for
cius dimicat more humani i ge
ni vt p illis habeat maximā
curam in quibus suam viderit
positam esse substantiam decē
folles id est decem sacci p cohor
tes singulas ponebantur in q;
bus hec ratio condebatur vel
abdebatur etia saccus vndeci s
mus in quem tota legio partis
culam aliquam conferebat se
pulture scilicet causa vt si quis
eo contubernalib; defecisset de
illo vndeao sacco ad sepultura

ipſius pmetere expēſa hec ta
cio apud ſigniferos vt nūc tunc
i copliſſis ſeruabat et ideo ſig
nifici nō ſolū ſed et ſi etiā ſi
homines eligebāt qui et ſerua
te depſita et ſeruet ſingulis ted
dere iudonē

In legio
ne ita fieri pmoſiones vt p oēs
cohortes tranſeat q pmouetur

Capitulum **XX**

Non ſolū humano conſilio
ſed etiam diuinitatis iſtim
ctū legiones a romanis arbi
tror iſtitutas quibus de em
cohortes ita ſunt ordinata vt
omnium corporum videatur eſ
ſe coniunctio nam quaſi in or
bem quēdam p diuerſas cohort
tes et diuerſas ſcolas milites
p mouēt ita vt ex prima cohort
te ad grabū quempiā p motus
vadat ad decimā cohortē et rur
ſus ab ea creſcentibus ſtepēdijs
cum maiori gmbu per alias re
currit ad primā Ideo primipi
li tentatio poſtq in urbem oēs
cohortes p diuerſas adminiſtra
uerit ſcolas in prima cohorte
ad hāc puenit palmam in qua
ex omni legione infinita como
da coſequatur ſicut primi ſtemi
mus in officio prefector ptorio
ad honeſtum queſtuoſum qz mi
licie puenit finem Ita legionarij
equites cohortes ſuas cōtub
ni affectione venerant cū natu
raliter eqtes a peditibus ſolebāt
diſcrepare p hanc ergo cōteſta

onem in legionibus et omnibus co
hortibus equitū peditūq; ſerua
tur vna concordia

Quid inter tubicines et corni
nes et cladium interſit

Capitulum **XXI**

Habet præterea legio tubi
cines cornicines buc
cinatores Tubicines
ad bellum vocant milites et rur
ſus receptui canunt Cornicines
quotiens canunt non milites ſ
ſigna eorum obtemperat ad nu
tum ergo quotiens ad aliquod
opus expediat ſunt ſoli mili
tes tubicines canunt quotiens
autem pugnatur et tubicines et
cornicines pariter canunt Itē
cladium appellat q buccina
tores per cornu debent hoc inſi
gne videt imperij quia cladiū
canitur impatore preſente vel
cū in militem animaduertitur
capitaliter quia hoc ex impa
toris legibus fieri neceſſe eſt
Siue ergo ad vigilias aut an
garias faciendas ſiue ad opus
aliquod vel i deſectione campi
exerunt milites tubicine vocante
optantur Et rurſus tubicine
admonente ceſſant Cum aut
mouentur ſigna aut iam mota
fugenda ſunt cornicines canūt
q ideo in omnibus exercitijs
et proceſſionibus aſtobitur vt
ipſa pugna facili obtemperet
milites ſiue eos pugnare ſi ſtare
ſi ſeq ſi redire præcipiunt duces

74
Siquidē ratio manifesta sit sp
in ocio debere fieri quod necessa
rio faciendū videt in prelio

De exercitatione militum
Capitulum XXII

Legionis ordinatione
digna ad exercitiū re
uertamur unde hanc iā
dictū et exercitus nomen acce
pit. Iuniores quātē et noui mi
lites mane ac post meridiē ad
omne genus exercebāt aēmoz
veteres autem et eruditī sine in
termissione semel exercebāt ī
armis neq; em lōgītudo etatis
ā aēmoz numerus artē bellicā
trahit h p q ita habē volueis
stipēdia iēpēditat miles p ē tī
co. Armatura que festis diebz
exhibetur idcirco non tm que
sub campi doctore sunt cotidia
na meditacōne discebant nam
et velocitas vsu pacō acqritur
corpis et scia ferendi hostem
seleq; protegendī presertim si
gladijs quomī dimicetur illd
vero mai ē vt seruaē ordines
discant et vxillum suū ī tantis
pmixtionibus in ipa prolupio
ne comitentur nec inter doctos
aliquis error existit q multā
tūdimis sit tanta cōfusiō. Ad
palum quoq; vel subibus exer
ceri post cōmodum est cum late
ta vlpedes aut caput ptim pūc
tim vel cefim condiscant. Sal
tus quoq; et ictus facere assue
sunt. Insurgere trepidantes in

clipeū rursūmq; subfidere nunc
gestiēdo puolare qī saltu nūc
cedentes in tera resiliēte missili
bus et palos ipsos ferire lōge
meditantur vt et ars dirigēdi
et dextre virtus possit accresce
re. Sagittarij q; vel fūditores
scopas hoc est fructū vel strā
minum fascēs pro signo pone
bant ita vt secentis pedibus
remouerētur a signo ita vt sa
gittis vlcerte lapidibus exful
tibus destinatis signū sepius
tangerent ppter ea in acie sine
trepidacione facile faciebāt qd
ludentes in campo fecerant sem
per assuenbz est etiam vt semel
tantum circa caput pila rote
tur cum ex ea emittitur saxum
sed etiā manu sola omnes mili
tes meditabātur libraria saxa
iactare qui vsus patiatz tradit
quia non desiderat fundā. Hī
filia quoq; vlpumbatas iūgi
perpetuo q; exercitio dirigē co
gebantur vsq; ad hoc q tem
pore hyemis de tegulis vlpido
lis que si dēessent certe de camu
sula vel culmo porticus tegerē
et equites et quedam velut ba
silia ad pedites in quibz tempe
state vel ventis aere ē abto sub
tecto armis erudiebatur exer
citus. Ceteris autē etiam hiber
nis diebz si niues tm pluuie q;
cessaret exerceri cogebant in cā
pōtissime ne intermissa cōsuetu
do et animos militū debilitaret

et corpora filuam cedere portare
onera tñ filie fossas natare in
mari siue in fluminibz gradu
pleno ambulae vel curare etiam
amatos cū sarcinis suis frequē
tissime couenit vt cotidiai labo
ris vsus in pace difficilis non
videatur in bello. Siue ergo
legio siue auxilia fuerit exerce
ant assidue nā quemadmodū
bñ exercitat? miles plium cu
pit ita formidat indoct? Do
ctēmo sciendū est vsum in plio
magis pdesse q̄ vires nam si
doctrina cesset armoz nichil pa
gan? distat a milite

Exemplū exhortacionū exercitiū
militaris de alijs artibz tra
cta Capitulum XXIII

Aleta venator auriga
app̄t epiguā mēcedē vel
certe plebis fauorē co
tidiana meditatione artes su
as ā agere aut seruare consue
uit milite cuius est manibus
seruanda res publica studiosis
oportet sciēciā dimicandi v sū
q; rei bellice iug? exercitijs as
todire cui contingit nō solum
victoria gloriosa. Hecia ampli
ce preda quem ad opes ac dig
nitates ordo milicie et impea
toris iudiciū consueuit euehe
re. Artifices scenice ab exerci
cijs non recedunt pro laude
vulgi miles sacro letus ab ex
ercicio armorum vel nouellus
vl iam vetustus cessare non de

bet cui pugnādū est pro salute
ppria et libertate cōi pserci cum
antiq̄ sit prudēs q; sciēcia oēs
artes in meditacōe consistere
Enumeacō feramētōrū et ma
chinarū Ca^m XXIII

Legio autē nō tñ mili
tū numēo s; etiā feramē
toz genē vincere cōsue
uit pmo oīm instruit iaculis
que nulle lorice possunt scuta
sufficere nā p sigulas cēturias
sigulas carobalistas hñe osue
uit q̄b? muli adtrahēdū et si
gula cōtubnia ad armādū vel
dirigēdū hoc est vndeā hoīes
deputat nā hec q̄nto maiores
fuerit tāto veloci? et fortis? te
la iaculāt nō solū autē castra
defēdūt verū etiā i cāpop? acie
grāuis armatiūē ponūt atē quo
rū impetū nec eq̄tes loricati nec
pedites scutati pnt hostiū stare

In vna autem legione ly car
obaliste esse solēt Itē de cō
nagri hoc ē p sigulas cohōtes
in cāpētis lobz portāt armati
vt si forte hostes ad pugnādū
venit valeāt sagittis et lapis
castra defēdi Scaphas q; de sin
gulis trahibus cōcauatas cū lō
gissimis fūibz et iterdū etiā fer
reis catheis secū legio portat
q̄tin? cōtex tīs hñsē hñt diāt
monosol supietis etiā tēbula
tis fluia siue pōtibz q̄ vadari
neq̄ūt tā a peditibz quam ab
eq̄tati siue periculo transcant

Habet ferreos arpagones q̄s
lupos uocant et falces ferreas
cōfiras longissimis cōtis. Itē
ad fossatum opa faciēda bide
tes ligones palas rastra alue
os cophinos q̄z quibus terra
portatur habet q̄z dolabras secu
res ascias fetas quibus mate
ria ac pali dedolantur atq̄ secū
tur habet p̄terea artifices cum
cibus ferramētis qui ad opug
nandum hostium ciuitates tel
tudines musculos arietes vine
as ut appellāt turres etiam de
ambulatorias faciunt verū ne
singula enumerādo plura dicāt
vniūsa que in vno q̄z belli ḡne
necessaria esse credunt secū le
gio debet portare ut in quouis
loco fixerit castra armatura fa
ciat ciuitatē. **Expliciūt liber sc̄s**
Capitula libri tercii Cuius
modi debeat esse exercitū

Quēadmodū gubernetur ep̄ci
tus. Quanta cura seruanda atq̄
prouidenda pabula vel frumē
ta sunt. Quēadmodum o
porteat p̄uidere ne sedicionem
milites faciāt. Signoz mili
tarium quāta sint ḡna. Quā
ta sit seruāda cautela cum vici
nis hostibus mouetur ep̄citus

Quēadmodū flumina q̄ ma
iora sunt trāscant. Quēad
modum castra debeant ordinari

Que et quanta consideranda
sūt ut intelligatur vtrum super
uentibus insidijs ac publico

debeat in arce confligi. Quid
oporteat fieri si quis disuetum
a pugna exercitum habeat vel
tironem. Que ipso die pro
curanda sint cū publica commit
titur pugna. Inuestigandum
quid sentiāt milites pugnatu
ri. Quēadmodum debeat aci
es ordinari ut in conflictu red
datur inuicta. Quēadmodū
loc⁹ idoneus eligat ad pugnā
Ratio podis mi q̄ntū spaciū in
acie inter singulos homines i
longum vel inter singulos ordi
nes i lato debeat custodiri. De
equitibz ordinandis. De sub
sidijs que post aciem collocant.
In quo loco primus dux stare
debeat. In quo sc̄s. In quo ē
ci⁹. Quibz remedijs v̄tuti vel do
lis hostiū resistat i acie. Quot
generibz publica pugna com
mittatur et quomodo etiam q̄
inferior numero et viribus ē
valeat obtinere. Quo genere
in itineribus sepe confligunt.
Viam abcedendi hostibus dā
di ut deleanē facili⁹ facientes.
Quēadmodum ab hostibz re
cedat si consilium pugne disp̄li
ceat. De camelis et cathafra
ctis equitibus. Quomodo qua
drigis falcatis v̄l elephantibz pos
sit resisti. Quid fieri debeat si
vel pars vel totus fuerit exer
citus. **Expliciunt capitula**
libri tercii. **Sequitur pro**
logus eiusdem